

Paulus in Athene

door: Peter Cuijpers

Handelingen 17:16-34

Het verhaal van Paulus' verblijf in Athene is heel leerzaam en bijzonder actueel, omdat ook wij in een tijd leven waarin men op zoek is naar iets 'nieuws' (vs. 21). Aloude grenzen worden verlegd (Spr. 22:28; 23:10), en naar de oude paden wordt niet meer gevraagd (Jer. 6:16) – het moet immers allemaal nieuw zijn!

Athene

De bloei van Athene begon met de tijd van Pericles (445 v. Chr.). Het was de hoofdstad van Attica, maar tevens in politiek en cultureel opzicht de voornaamste stad van Griekenland. In de hellenistische tijd werd het, vooral door zijn universiteit, steeds meer tot het geestelijk middelpunt van de Grieks-Romeinse beschaving. Ook nadat de stad ten gevolge van de verwoesting door Sulla (87-86 v. Chr.), in politiek en economisch opzicht haar voorrangpositie aan Korinte moest afstaan, bleef haar waardigheid als culturele metropool behouden. Hoewel de Romeinen veel geroofd hadden, was zij toch nog in het bezit van ontelbare kunstschaten. Het aantal afgodsbeelden werd op drieduizend geschat. Volgens Cicero kon zelfs de nuchtere Romein niet ontkomen aan de grote indruk die de wonderbare kunstwerken uit Pericles' tijd op hem maakten. Hoewel zij vijf eeuwen oud waren, schenen zij toch nog nieuw en als pas voltooid; de tand des tijd had ze niet aangetast en ze hadden een frisse geur, als was hun een eeuwig bloeiend leven en een niet verouderende ziel ingeplant (Plutarchus). De universiteit van Athene lokte talloze Grieken, Romeinen en oosterlingen, die de wijsgerige stelsels wilden leren kennen en de beroemde retoren wilden horen. De meest bekende wijsgerige scholen waren de Academische (Plato), de Stoïsche (Zeno), de Cynische (Antisthenes), de Epicureïsche (Epicurus) en de Peripatetische (Aristoteles). Athene was ten tijde van Paulus een vrije stad en maakte deel uit van de Romeinse provincie Achaia waarvan Korinte de hoofdstad was.

In de synagoge en op de markt

Paulus wachtte in Athene de komst van Silas en Timoteüs af. In de tussentijd kon hij niet werkloos

blijven. Bij de aanblik van al de afgodsbeelden werd zijn geest in hem geprikkeld (vs. 16). Pausanias zegt, dat Athene alleen meer beelden van goden bevatte dan geheel Griekenland. Paulus moest wel verontwaardigd zijn bij het zien van al deze afgodsbeelden (Ex. 20:4, 5). In de synagoge onderhield hij zich met de Joden en met de godsdienstigen (lett. 'vereerders'). Dit waren heidenen die sympathiseerden met het jodendom. Ongetwijfeld heeft Paulus daar hetzelfde evangelie verkondigd als in de synagoge van Tessalonika en Berea (Hand. 17:2-3). En op de markt sprak hij elke dag met hen die hij er aantrof (vs. 17). De markt was hier het bestuurlijke, juridische en godsdienstige middelpunt van de stad. Aan de westzijde bevond zich een met bonte muurschilderingen versierde zuilengang. Dit was de verzamelplaats van filosofen en retoren.

Hier raakte Paulus in gesprek met sommigen van de Epicureïsche en Stoïcijnse wijsgeren (vs. 18a). De Epicureërs noemden zichzelf naar hun stichter Epicurus (341-270 v. Chr.). Het waren hedonisten en zij leerden o.a. dat het voornaamste levensdoel van de mens het zoeken naar geluk en genot is. Hun motto was: geniet van het leven zolang het nog kan ("laten wij eten en drinken, want morgen sterven wij", 1 Kor. 15:32). De Stoïcijnen waren leerlingen van Zeno (333 - 262 v. Chr.). Zij plaatsten het denken boven het gevoel. Zij probeerden te leven in overeenstemming met de natuur, door het goede in de mens door middel van de rede te ontwikkelen en te verwerkelijken. De ethiek (leer van goed en kwaad) nam in het Stoïcijnse denken een belangrijke plaats in.

Sommigen van deze wijsgeren hadden al snel een oordeel over Paulus geveld. Met minachting werd hij "een naprater" (vs. 18b), een graantjespikker, genoemd; iemand die op de markt de overgebleven restjes oppikte. Anderen drukten zich genuanceerder uit: "Hij schijnt een verkondiger van vreemde goden te zijn." Zij dachten dat hij hun twee nieuwe goden kwam verkondigen, en wel Jezus en Anastasis (Opstanding). Deze filosofen begrepen niet dat Paulus over de opstanding sprak, maar dachten aan een godin. Het 'meenemen' moeten we niet als een gewelddadig optreden zien, maar als een beleefde uitnodiging. Vreemde dingen waren hun ten gehore gekomen, en van deze nieuwe leer wilden ze wel eens de betekenis weten (vs. 19-20). De Areopagus (heuvel van Ares =

Mars) was oorspronkelijk de heuvel ten westen van de Acropolis, waar toen de rechtbank zetelde die de zware misdaden behandelde en religieuze en morele kwesties. Later vergaderde deze rechtbank in de koningshal op de markt, maar de naam Areopagus bleef behouden; de leden van de rechtbank werden Areopagieten genoemd (zie vers 34 – Dionysius de ‘Areopagiet’). Daar kon hij zich voor de aanwezige Areopagieten verantwoorden. Uit vers 21 blijkt dat er sprake was van een grote publieke belangstelling.

Paulus' redevoering op de Areopagus

De inleidende woorden van Paulus' redevoering zijn opmerkelijk. Hoewel hij gruwde van de afgodsbeelden (vs. 16), liet hij dit niet merken. Op een positieve manier sprak hij de mannen van Athene aan (vs. 22). Hij begon te vermelden dat hij had opgemerkt dat zij de goden bijzonder toegewijd waren. Loftuitingen zijn altijd een goede binnenkomer! Vervolgens spreekt hij over zijn verkenningstocht door de stad. Van al hun voorwerpen van verering die hij had gezien, had hij er één goed in zich opgenomen: het altaar waarop een opschrift stond: aan een onbekende God (vs. 23). Dit altaar gebruikte hij nu om het evangelie eraan te koppelen: 'Beste mannen van Athene, ik heb geweldige nieuws voor jullie: wat jullie dan zonder het te kennen vereren, dat verkondig ik'. Van deze aanpak van Paulus kunnen we veel leren:

- Begin niet gelijk een 'beeldenstorm', maar benader op positieve wijze de toehoorders om tot je doel te komen.
- Geef je ogen en oren goed de kost en onderzoek of er aanknopingspunten zijn (zoals dit altaar), die als deuropener gebruikt kunnen worden.
- Ga mensen niet meteen verwijten dat ze onwetend zijn. Als iemand 'zoekende' is (vs. 27), moeten we voorbijzien aan zijn onwetendheid (vs. 30). De Atheners vereerden een vaag 'wat', zonder het te kennen. In onze

dagen geloven velen in 'iets' en dit is ook een goede aanleiding om te verkondigen dat er een 'Iemand' is: God de Schepper, die de wereld heeft gemaakt en alles wat daarin is (vs. 24).

Paulus wees dus niet meteen beschuldigend naar hen, maar ging op hun verlangen naar een hogere godskennis in. Het vage 'wat' moest plaatsmaken voor de levende God, die hij hun verkondigde. Er is vandaag de dag een nieuwe vraag naar godskennis. De vragen zijn: Wie is Hij, en waar is Hij te vinden? Wie is die onbekende God (vs. 23)?

- Hij is **de Schepper**, de Heer van de hemel en de aarde, die de wereld heeft gemaakt en alles wat daarin is. Hij kan dan ook niet 'begrensd' worden door een tempel die met mensenhanden is gemaakt (vs. 24).
- Hij is **de Onderhouder** van het leven. Hijzelf heeft aan allen leven en adem en alles gegeven (vs. 25). Hij hoeft niet door ons onderhouden te worden, Hij onderhoudt ons! Het is dwaasheid te veronderstellen dat God ook maar iets van ons nodig heeft. Hij is niet van ons afhankelijk, maar wij van Hem. God moet gediend worden, maar niet volgens de wijze van de heidenen. Zij menen immers dat de goden hun hulp niet kunnen ontberen. Met die bedoeling bouwen zij tempels, richten zij beelden op, brengen offers en bieden zelfs voedsel aan, zoals vandaag nog in het hindoeïsme gebeurt. Door dit te doen proberen zij in de gunst en de bescherming van de goden te komen. Paulus keurt niet af dat wij God met onze stoffelijke gaven dienen, maar wij moeten niet denken dat God onze gaven *nodig* heeft. Paulus maakt hier geen gebruik van de Schriften, zoals bij de Joden, maar doet een beroep op het menselijk verstand. Paulus had zich op bijbelteksten kunnen beroepen (o.a. Ps. 50:9-14; 51:18; Jer. 7:21vv; 1 Kron. 29:10-19), maar hij motiveert zijn standpunt alleen door te zeggen dat het juist Góde Schepper is, die aan allen leven en adem en alles geeft. Ook de heidenen kenden dit idee. Euripides zegt: 'Want God heeft, als Hij waarachtig God is, niets nodig'.
- Hij is **de Regeerder**. Hij heeft uit één bloed (Adam) het hele mensengeslacht gemaakt om op deze aarde te wonen, terwijl Hij de bepaalde tijden en grenzen van hun woonplaatsen heeft vastgesteld (vs. 26). Het is Gods bedoeling dat wij mensen Hem zoeken. "Of zij misschien naar Hem mochten tasten en Hem vinden", tekent de toestand van het heidendom. Hun zoeken naar godskennis was een rondtasten in het duister. Met de komst van de Heer Jezus en de prediking van het evangelie is aan dit tasten in de duisternis een einde gekomen. Het Licht is in de wereld gekomen en het verlicht *ieder* mens (Joh. 1:9). Wie Hem volgt, zal geenszins in de duisternis

wandelen, maar zal het licht van het leven hebben (Joh. 8:12). Mensen hoeven niet meer in het duister te tasten of zij God mochten vinden, want God heeft Zich in Christus *laten* vinden! Niemand heeft God gezien; de eniggeboren Zoon die in de schoot van de Vader is, die heeft Hem verklaard (Joh. 1:18). Als mensen in de duisternis rondtasten naar 'iets' of 'wat', heeft dit twee oorzaken. Het is *onwetendheid*, of het zijn *zonden*. De mensen haten het licht en ze komen niet tot het licht, opdat hun werken niet bestraft worden (vgl. Joh. 3:16-21). God is de Oorsprong van het leven. Hij is allesomvattend en alom tegenwoordig. Hij is dan ook niet ver van een ieder van ons. Sterker nog: in Hem leven wij, bewegen wij ons en zijn wij (vs. 28). De gehele schepping bestaat in God. Alles en iedereen is voor zijn bestaan afhankelijk van Hem (vgl. Kol. 1:16-17; Hebr. 1:3). Paulus staft zijn bewering door enige Griekse dichters aan te halen die gezegd hebben: "want wij zijn ook zijn geslacht" (vs. 28b). Dichter één: Aratus (310-240 v. Chr.): 'Vol van Zeus zijn alle straten, alle markten van de mensen, vol ook de zee en havens. In alles hebben wij Zeus nodig; *want wij zijn zelfs zijn geslacht*'. Paulus was dus goed op de hoogte van het gedachtegoed van Aratus. De tweede dichter die Paulus waarschijnlijk op het oog had, was Cleantes van Assus (331-232 v. Chr.). In zijn *Hymne aan Zeus* zegt hij: 'Tot u mogen wij allen, sterfelijke mensen, spreken; *wij zijn immers uw geslacht*, wij, die alleen de afdruk van het heelal dragen onder al het sterfelijke dat leeft en kruipt op de aarde'. Als wij van Gods geslacht zijn, dan is het dwaasheid te veronderstellen dat God gelijk is aan goud, zilver of steen (vs. 29). God is geest (Joh. 4:23). Hij is dan ook niet te vergelijken met de afgoden, die het maaksel van mensenhanden zijn (vgl. Jes. 44:9-20).

- d. God is **de Heiland**. Met voorbijzien van de tijden der onwetendheid beveelt Hij nu aan de mensen dat allen zich overal moeten bekeren (vs. 30). God wil niet dat iemand verloren gaan, maar dat allen zich bekeren en gered worden van het eeuwig verderf (vgl. 1 Tim. 2:4; 2 Petr. 3:9). De tijden van de onwetendheid zijn begonnen toen God Zich in Zijn openbaring beperkte tot één persoon (Abram) en later tot één volk (Israël). Met de komst van de Heer Jezus in de wereld is aan deze onwetendheid een einde gekomen.
- e. God is **de Rechter**. Hij heeft een dag bepaald, waarop Hij het aardrijk in gerechtigheid zal oordelen door een man (Christus) die Hij daartoe heeft bestemd, waarvan Hij aan allen zekerheid heeft gegeven door Hem uit de doden op te wekken (vs. 31). Geen mens kan zich nog langer achter zijn *onwetendheid*

verschuilen. Wie weigert gehoor te geven aan het bevel van God om zich te bekeren, zal Hem dan ook als zijn Rechter ontmoeten. God heeft Christus als Rechter over het aardrijk aangesteld. Hij zal de wereld in gerechtigheid oordelen (vgl. Matt. 25:31-46; Joh. 5:22). Paulus spreekt over 'een man' en noemt hierbij niet de naam van Jezus Christus. De naam van Jezus had hij reeds eerder gekoppeld aan de opstanding (vs. 18). Hij spreekt over een man (Jezus), die door God uit de doden was opgewekt. Dit sloeg in als een bom! "*Toen zij nu van een opstanding van de doden hoorden, spotten sommigen; en anderen zeiden: Wij zullen u daarover nog wel eens horen*" (vs. 32). Dat Jezus, de Zoon van God, Zich had laten kruisigen, was voor de Grieken al een dwaasheid (1 Kor. 1:23). Maar dat Hij ook nog eens lichamen uit de doden was opgewekt, ging er bij hen helemaal niet in. Hun reactie hing samen met hun afkeer en minachting van het stoffelijke (het lichaam). Het lichaam werd gezien als een kerker waarin de ziel opgesloten zat – het was niet meer dan boze, onreine materie. De lichamelijke opstanding was in hun ogen dan ook absurd en bespottelijk (vgl. 1 Kor. 15:35vv.). Sommigen begonnen te spotten en anderen zeiden: "Wij zullen u daarover nog wel eens horen". Dit was een beleefd, doch dringend verzoek om zijn toespraak te beëindigen (vgl. Hand. 24:25). Zo gevraagd, zo gedaan! Paulus ging uit hun midden weg (vs. 33). Toch is zijn redevoering niet zonder vrucht gebleven. Het zaad dat hij had gezaaid was bij sommigen in goede aarde gevallen: "*Sommige mannen sloten zich bij hem aan en geloofden, onder wie ook Dionysius de Areopagiet, en een vrouw genaamd Damaris, en anderen met hem*" (34). Van de vele 'wijzen' in Athene geloofden er maar enkelen (vgl. 1 Kor. 1:26-29). De 'wijzen' van de wereld voelen zich te wijs om het eenvoudige evangelie te geloven. Voor hen is het woord van het kruis dwaasheid, en ze gaan daarom verloren; maar voor ons die behouden worden, is het de kracht van God (1 Kor. 1:18).

Vandaag reageren de mensen niet anders als wij hun het evangelie verkondigen: er zijn spotters, anderen nemen een afwachtende houding aan, en er zijn er die het evangelie geloven. De spotters zijn koud, zij die geloven zijn warm en degenen die afwachten zijn lauw. Paulus hield zich niet langer op in Athene, maar vertrok naar Korinte. Het is dus wel aan te nemen dat zij die zeiden: "Wij zullen u daarover nog wel eens horen", daartoe géén gelegenheid meer hebben gekregen. Daarom zegt de Heilige Geest: "Heden, als u Zijn stem hoort, verhardt uw harten niet" (Hebr. 3:7,15).

Om over na te denken

“Sommigen van de Epicureïsche en Stoïcijnse wijsgeren redetwistten met hem” (vs. 18).

Het is niet iedereen gegeven om de confrontatie met de filosofen en de intellectuele elite van de wereld aan te gaan. Kennis op dit gebied is wel vereist. Niet om met hen te gaan filosoferen, maar om hen te confronteren met hun eigen filosofische uitspraken (vs. 28). Velen zijn zo overmoedig geweest om zich op dit gevaarlijke terrein te begeven. En velen zijn gevangen genomen in de strik van de duivel, die heer en meester is op dit terrein. Hij is immers de grondlegger van de ‘filosofie’ (Gen. 3:1vv). Filosofie bedrijven is niets anders dan de waarheid ‘in Frage stellen’. Elke uitspraak of bewering wordt onder kritiek gesteld. Ook de uitspraken van God, zoals in de Bijbel opgetekend. Aan een bekende Nederlandse filosoof werd eens de volgende vraag gesteld: ‘Kom je door filosofie tot de waarheid?’ Hij antwoordde: ‘Filosofie laat zien dat *de* waarheid niet bestaat. Er is geen absolute waarheid’. Een echte uitspraak in de trant van Pilatus! (vgl. Joh. 19:38).

Er zijn theologen die menen Paulus te kennen. Zij zeggen: ‘Het zou trouwens helemaal tegen zijn aard geweest zijn Athene niet aan te doen. Wie Paulus kent, weet dat hij geprobeerd heeft om in Athene het evangelie op aangepaste wijze te verkondigen. Zijn poging om het christendom als een soort filosofie te verkondigen was echter op een faliekante mislukking uitgelopen. De afloop van zijn optreden in Athene was voor hem dan ook een uiterst teleurstellende ervaring. Weliswaar rept hij daar zelf met geen woord over, maar hij schrijft dat hij bij zijn aankomst in Korinte, vlak daarna, erg down was en dat hij zich nerveus en angstig voelde’ (1 Kor. 2:3).

Paulus dus als filosoof. Het moet niet gekker worden. Dat Paulus aangeslagen was door zijn ervaring in Athene wil ik niet ontkennen; hij was immers een mens van gelijke natuur als wij. Maar dit toe te schrijven aan een mislukte poging om het evangelie als een soort filosofie aan de man te brengen, gaat toch echt te ver. Filosofen zijn ‘onwetenden’ (vs. 30); ze hebben geen flauw benul van de waarheid en tasten rond in de duisternis (vs. 27). Sommigen van de Epicureïsche en Stoïcijnse wijsgeren redetwistten met hem (vs. 18). Er staat niet dat *hij* met hen redetwistte! Paulus redetwistte niet, maar *getuigde* van de waarheid, in navolging van zijn Meester (vgl. Joh. 19:37). Filosofen doen niets anders dan redetwisten (vgl. 1 Kor. 1:20). Sofisten gaven les in het krijgen van gelijk: ‘Als je geen gelijk hebt, dan moet je het krijgen door de retorica - dat is mooi praten’. Het ging bij hen niet meer om de waarheid, maar om het krijgen van gelijk!

Als iemand oprecht op zoek is naar de waarheid en naar wijsheid, dan moet hij zijn filosofische bril afzetten en met een eenvoudig oog de Bijbel gaan lezen (Matt. 6:22-23). *“God heeft de wijsheid van de wereld tot dwaasheid gemaakt. Want daar in de wijsheid van God de wereld niet door de wijsheid tot kennis van God is gekomen, heeft het God behaagd door de dwaasheid van de prediking te behouden hen die geloven”* (1 Kor. 1:20-21). De mens is met zijn wijsheid wel op zoek naar God. Alle eeuwen door en overal op de wereld heeft de mens zich beziggehouden met de vraag: Wie is God? Waar kan ik Hem vinden? Er is geen volk en geen filosofie in de wereld, die zich niet met deze vragen heeft beziggehouden. Al dat zoeken (aftasten) van de mens met behulp van zijn eigen wijsheid is op niets uitgelopen – het heeft nooit geleid tot het kennen van God. Van alle kanten wordt de mensheid door Gods wijsheid omgeven. In Hem leven wij en bewegen wij ons en zijn wij (Hand. 17:27-28). En toch loopt de mens aan Hem voorbij en grijpt hij al zoekend langs Hem heen. Hoe komt dat? Het komt doordat hij zich alleen maar laat leiden door zijn eigen wijsheid. Maar die wijsheid opent het zicht op God niet. Ze ontnemt hem juist het zicht op Gods wijsheid en maakt hem er blind voor, zodat hij doelloos blijft rondtasten zonder God ooit echt te leren kennen. Paulus heeft nooit getracht het evangelie op filosofische wijze aan de man te brengen. Want Christus had hem gezonden om het evangelie te verkondigen, *niet met wijsheid van woorden* – filosofie en retoriek, opdat het kruis van Christus niet krachteloos zou worden (1 Kor. 1:17vv.). De Joden begeren tekenen en de Grieken zoeken wijsheid, een zoektocht die op niets uitloopt! Daarom sluiten we ons aan bij de woorden van Paulus: *“Maar wij prediken Christus, de Gekruisigde, voor Joden een aanleiding tot vallen en voor volken een dwaasheid, maar voor de geroepenen zelf, zowel Joden als Grieken, Christus, de kracht van God en de wijsheid van God; want het dwaze van God is wijzer dan de mensen en het zwakke van God is sterker dan de mensen”* (1 Kor. 1:22-25).